

**НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ СИНТАКСИСА
НА „КНИГА ЗА ПИСМА“
ОТ СТОЯН И ХРИСТО КАРАМИНКОВИ ОТ 1850 Г.**

Станислава Теофилова
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

**OBSERVATIONS ON THE SYNTAX
OF “A BOOK OF LETTERS”
BY STOYAN AND HRISTO KARAMINKOVI FROM 1850**

Stanislava Teofilova
Constantine of Preslav University of Shumen

The proposed text is dedicated to a little-known book of letters (1850) by Stoyan and Hristo Karaminkovi. Preliminary remarks on the samples for commercial letters are presented, as the linguistic observations are made from the point of view of the more peculiar syntax – the correspondence is dominated by complex mixed sentences, realized in different varieties.

Key words: book of letters (1850), syntax, Stoyan and Hristo Karaminkovi

Изследването предлага първоначални наблюдения на синтактично ниво върху един малко известен писмовник¹ – „Книга за писма или прѣписка (копия) на писма“ от 1850 г., поместен в „Диплография или какъ ся дръжатъ търговски книги“ от братята Стоян и Христо Караминкови. Предварителните бележки са направени от гледна точка на по-особения синтаксис – в кореспонденцията доминират сложните смесени изречения, реализирани в различни разновидности. Изследователското внимание е насочено към образците за търговски

---

¹ Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на РБ.

писма, тъй като този тип писмена комуникация през Възраждането („зародиш на т.нар. бизнес кореспонденция днес“, повече – у Николова 2021: 86) е обект на изследователски интерес през последните години² и не е проучван на синтактично ниво.

В представения писмовник езиковедското любопитство е привлечено от обилното присъствие на сложни смесени изречения в почти всички писма. И оттук възниква въпросът на какво би могло да се дължи решението на авторите да формулират напътствията си към своите бъдещи читатели по толкова сложен в структурно отношение начин – дали на непреднамерен израз на индивидуален маниер на изразяване, или по-скоро е отражение на тенденции, които трябва да дооформят зараждащия се административно-делови стил³, т.е. е „ценно свидетелство за формирането на непредписан в граматика и друга кодифицираща литература език, който несъмнено е в пряк досег с говоримия български, тъй като отразяват и документират речта, която реално се говори от лица, неангажирани (поне по известните ни сведения) с книжовноезиковите теми на времето“ (Николова 2019: 151). По-ранни изследвания по темата боравят с хипотезата, че езикът на предложения писмовник е такъв, какъвто е бил във всеобща употреба в родния град на Стоян и Христо Караминкови⁴ (по въпроса вж. Николова 2019: 148).

Изследванията, посветени на въпросите на сложното смесено изречение в българския език, като цяло са дефицит в научната литература⁵. Дефиницията, приета аксиоматично, за същността на този тип конструкция се крепи на добре известната формулировка: „Сложно изречение, в което за връзка между отделните прости са употребени и съчинителни, и подчинителни синтактични средства“ (ГСБКЕ 1983: 429).

Материалът, с който предложената работа разполага, е с обем 162 ексцерпирани сложни смесени изречения⁶, което представлява 62,1% от общия брой синтактични единици в писмовника. В различните писма процентната наситеност със сложни смесени конструкции

² Върху проблематиката работят изследователи като К. Вачкова (Вачкова 2020), Н. Николова (Николова 2019), Д. Иванова (Иванова 2020; Иванова 2021), М. Салим-Ахмед (Салим-Ахмед 2020) и др.

³ Този въпрос е обсъждан в изследвания на Н. Николова, вж. напр. Николова 2021.

⁴ Тоест в родния град на братята Караминкови – Калофер.

⁵ В последно време се наблюдава възраждане на интереса към тази проблематика (вж. Нончева и др. 2017; Бъркалова, Колева-Костова 2021 и др.).

⁶ Тези 162 сложни смесени изречения се приравняват към 100% и спрямо тях ще бъдат изчислявани процентните съотношения в работата.

варира от 20% до 100%, като доминиращият, типичният случай е 75%-ното присъствие на този вид изречения.

В настоящия текст разглеждането на сложните смесени изречения от различни гледни точки цели да се добие по-цялостна представа за ролята и значението на високата им фреквентност. В тази връзка разглежданите синтактични конструкции са групирани според следните критерии: 1) според начина на свързване на простите изречения в рамките на сложното смесено изречение; 2) според доминиращия тип връзка и значението, което той носи; 3) според разпространението си.

1. Според начина на свързване на простите изречения в рамките на сложното смесено изречение (тук от значение е броят на простите съставки, свързани съчинително помежду си, и това колко от тях имат подчинени – едно или повече, и съответно връзката между подчинените изречения)

По този критерий най-разпространеният вид сложно смесено изречение, открит в писмовника (60,2%⁷), в структурно отношение изглежда така: *главно изречение I + подчинено към главно изречение I + главно изречение II, свързано съчинително с първото главно, + подчинено към главно изречение II*. Тук е от значение да се отбележи факултативното едновременно присъствие на повече от едно подчинено изречение. Примерите са разнообразни по сложност и обем, като типичните имат вида:

№ 1 – Намерохме прѣключенѣ-тѣ Ви смѣткѣ отъ оцѣненіе-то на Бакѣра, Камыка 240. (1) коѣто (2), като прѣгледахме (3), намерохме правѣ (2) и увѣрихме дѣлбѣ-тѣ Ви за ½ на смѣткѣ-тѣ ни за 67445 Грош (4).

Налични тук са две главни изречения (1) и (4), свързани съчинително, и две подчинени: (2) определително към (1), а (3) – подчинено обстоятелствено за време към (2).

№ 2 – Прѣгледахме смѣткѣ-тѣ отъ оцѣненіе-то на съдружескѣ-тѣ ни Лой (1), коѣ-то намѣрихме несгрѣшенѣ (2) и увѣрихме дѣлбѣ-тѣ Ви за ½ на чясть за 32400. грош (3).

В съчинително отношение в примера са отново двете главни изречения (1) и (3), а (2) е подчинено определително към (1).

---

⁷ Сумата от процентите е под 100%, тъй като тук не влизат единичните случаи, чиято конструкция не може да бъде вписана в обособените три групи.

№ 3 – Особено благодаримъ прѣмногo (1) и остановаме задлъжени на рѣчены-ты господаре (2), които въспрїехж (3) и ни правят това добро (4), и Ви расправятъ по тънко и за намѣреніе-то ни (5).

Тук изречения (1) и (2) са в съчинително отношение и може да бъдат определени като главни. Изречения (3), (4) и (5) също са съчинително свързани помежду си и едновременно с това са подчинени (по-точно – съподчинени) определителни към изречение (2).

Нерядко се срещат усложнени в различна степен конструкции, които представляват разновидност на първичния модел:

№ 4 – Като нѣма друго нѣчто любопытно (1) да Ви забѣлѣжимъ (2), принасяме Ви прїателскы-ты си поздравленія (3), и остановаме въ надеждж (4), че ще подновите за скоро заповѣди-ты си (5).

В посочения пример „отклонението“ от типичния модел се дължи на появата на подчинено изречение (2) към изречение (1), което от своя страна пояснява двете главни изречения (3) и (4), които са в съчинителни съединителни отношения помежду си. Изречение (5) е подчинено определително към (4).

На второ място по фреквентност (20,5%) е групата на сложните смесени изречения, имащи вида: *главно изречение I + две (или повече) подчинени, свързани съчинително, + главно изречение II, свързано съчинително с първото главно, + едно (или повече) подчинени към главно изречение II*. В случая присъствието на подчинени изречения към главно изречение II е незадължително. Тази схема се реализира и във вида *главно изречение I + едно (или повече) подчинени към главно изречение I + главно изречение II, свързано съчинително с първото главно + две (или повече) подчинени, свързани съчинително*, като тук факултативно е присъствието на подчинени изречения към главно изречение I. Усложнените разновидности на този модел най-често съдържат поне още едно главно изречение, което, от своя страна, носи потенциала да се разклони чрез различен брой подчинени. Примери:

№ 5 – Господство Ви, като прѣгледате прѣпискж-тж отъ учистеніе-то му (1), и ѡж намѣрите несгрѣшенж (2), задлъжете дѣлбж-тж ни (3) и ни явете (4).

Тук главните изречения са (3) и (4), свързани съчинително, а подчинените (1) и (2) са обстоятелствени по вид и също са в съчинителни съединителни отношения.

№ 6 – Съ голѣмж благодарность прїехме честното Ви отъ 5. сжщій (1) и ся радваме прѣ много (2), че ся притекохте (3) и почетох-

те приятелски малкж-тж ни Кжщицж съ поржчяніе-то си (4), което незабавно свръшихме (5), и ся надѣваме (6) да останете благодарни оть слугуваніе-то ни (7).

Както беше споменато в горните редове, тук е налице усложнен вариант с три главни изречения, свързани съчинително – (1), (2) и (6), от които (2) и (6) имат свои подчинени изречения. Към (2) се отнасят подчинените обстоятелствени изречения за причина (3) и (4), от които (4) на свой ред е пояснявано от подчиненото определително (5). Към трето-то главно изречение (6) пък се отнася подчиненото допълнително (7).

Конструкции от типа *главно изречение + две (в типичния случай – повече) подчинени, свързани съчинително*, се срещат при 14,1% от разглежданите примери. Визират се конструкции като следните:

№ 7 – Днесъ съ голѣмж и нейказанж скърбъ Ви изявяваме смърть-тж на добрый ни Другарь Г-на Н. Константиновъ (1), който ся разболѣ (2), и вжтрѣ въ два дни умрѣ ненадѣйно (3).

Подобни опростени в структурно отношение конструкции се срещат по-скоро рядко в разглеждания писмовник – налице е само едно главно (1) с две подчинени определителни изречения – (2) и (3) – към него, които са свързани съчинително помежду си.

Макар този пример да е типичен за обсъждания вид сложно смесено изречение, по-често наблюдавани са усложнените му разновидности, тип

№ 8 – Затова Вы молимъ (1) не връзвайте грѣшкж (2), зашто нашето жѣланіе друго бѣше (3), а другояче станж (4),

където към модела по-горе с едно главно – в случая – изречение (2), и две подчинени към него в съчинителни отношения едно с друго – тук (3) и (4), се добавя и трето („независимо“) подчинено – (1), което не се свързва съчинително с никое от останалите подчинени.

2. Според доминиращия тип връзка и значението, което той носи

В разглежданите примери доминира подчинителното свързване, като по този начин се постига точно и недвусмислено обозначаване на явлението и фиксиране на адресата. Например следващото сложно смесено изречение съдържа 4 подчинителни съюза⁸ (дѣто, да, зашто, додѣ) и само 1 съчинителен (и):

---

⁸ Особено характерен в текстовете на писмата е съюзът „какво“, равен по смисъл на „че“, напр.:

№ 9 – Тъя пары, дѣто тжй за скоро ся събрахж, докара го друга една случка, и ся надѣваме баримъ отъ тжжж странж да ся възблагодарите, зашто много врѣмя щяхж да ся убавятъ пары-ты Ви додѣ ся събержть.

Анализът на ексцерпирания материал недвусмислено показва, че се наблюдава превес на условните, допълнителните и определителните подчинени изречения, чиято функция е да се конкретизира семантичното съдържание на означеното понятие в главното изречение:

№ 10 – За скоро приехме Ваши двѣ честны писма от 13 и 22 сжщій (1), и не можемъ да Ви опишемъ радость-тж (2), която владѣе въ срьдца-та ни (3), зашто ся удостоихме и въ ваши-ты мѣста съ пріятеле (4), които на драго срьдце посрѣщнжжж жѣланіе-то ни (5), и останахме благодарны на всичко (6), така и за правдинж-тж Ви (7), за кож-то ны правите внимателны (8).

В посочения пример се наблюдават 5 подчинителни и 2 съчинителни съюза, като три от подчинителните въвеждат определителните изречения (3), (5) и (8). В следващото сложно смесено изречение присъствието на подчинителните съюзи е още по-убедително – 5 спрямо 1 съчинителен:

№ 11 – Спорядъ това зимаеме дръзновение (1) днесъ да Вы помолим (2) да купите (3), ако ся намира (4), до 15000 омы Бакжръ за съдружескж смѣткж съ рѣчены-ты Господаре (3), и ни извѣстете по-скоро направяніе-то си (5), за да знаемъ (6) какъ да слѣдоваме (7).

Показателно е, че три от съюзите въвеждат подчинени допълнителни – изречения (2), (3) и (7), а по един от тях – подчинено обстоятелствено за условие – (4), и за цел – (6).

3. Според разпространението си

Сложните смесени изречения могат да бъдат открити във въвеждащите редове на писмото, във финалните фрази, разбира се – и в неговата същинска част.

Във въвеждащите редове

Извѣстни бждете, **какво** другарь-тъ ни Г-нъ Х. Николовъ прѣвърли дълга Ви Гр. 23000 връзь Общинж-тж ни, та Ви отворихме дѣлбж и ъж задлъжихме за истото количество.

Ако бы че купите, то знайте, **какво** нашя-та смѣса е 1/2 чясть, а на рѣчены-ты господаре по 1/4 чясть (...).

№ 12 – На драго сърдце разчетохме Ваше-то честно писмо отъ 14 сжщій, чрезъ което проумѣхме жѣланіе-то Ви и ся ублагодарихме прѣмногo, най-повече за почете-тж Ви, коѣ-то отдавате на малкж-тж ни Търговскж Кжщицж.

В същинската част

№ 13 – Увѣрени на достойнство-то Ви, дръзаемъ днесъ да Ви поржчиме за некоѣ стокж, и ся надѣваме, че за скоро и пріятелскы ще извршите поржчяніе-то ни.

Във финалните фрази

№ 14 – Надѣвамеся да останете благодарни отъ купуваніе-то на Бакжра, и остановаме съ поздравленія-та си.

Процентно картината изглежда така: най-голям дял се пада на сложните смесени конструкции, които съставят изложението (68,5%). Това процентно превъзходство е логично предвид самата природа на този вид изречения – същинската част на писмото е мястото, където те могат да реализират своето предназначение. Тук, очаквано, смисловото и структурното разнообразие на сложните смесени изречения е най-голямо; конструкциите са най-усложнени, с най-много прости съставки, често влизащи в заплетени синтактични взаимовръзки помежду си:

№ 15 – Готови сме пріятеле, да Ви принесемъ, съ най-голѣмо-то ни заляганіе за ползж-тж, наши-ты слугуванія върху дѣла-та Ви, и съ врѣмя работа-та ни ще Ви обвѣри, безъ да простираме сега повече.

Както е отбелязала вече Н. Николова в своя разработка, разглеждаща встъпителните и завършващите фрази и клишета, както и етикетните фрази в обсъждания тук писмовник (вж. Николова 2019: 146 – 152), почтителното отношение към адресата е изразено обилно в самото изложение. Това е мястото, където могат да се открият различни маркери за учтивост и в което са вплетени етикетните клишета. Тук анализът на ексцерпирания материал позволява да се допълни, че именно това е една от причините, мотивиращи усложнената структура на сложните смесени изречения:

№ 16 – Готовъ съмъ да Ви принесж съ най голѣмото ми заляганіе върху дѣла-та Ви, мои-ты слугуванія, на които остава само да слѣдовать отъ Васъ непрѣстанно заповѣди, и съ врѣмя работа-та ми ще Вы обвѣрибезъ да простирамъ сега повече.

Сложните смесени изречения, открити в началото и края на писмата, са почти равностойни по присъствие (съответно 18,5% и 13,6%). Като цяло и за двете е в сила наличието на предвидима струк-

тура (един вид синтактичен шаблон, по който се строят), имат задължителни етикетни съставки, които допълнително усложняват синтактичния строеж на изречението. Изреченията, открити във въвеждащите редове на писмото, както и тези, изграждащи финалните фрази, съдържат клиширани изрази за учтивост и често това се отразява на структурата им, като я прави еднотипна, но затова пък широко приложима и универсална:

№ 17 – Съ радост ся отговаряме на Ваше честно писмо отъ 17 сжщій, и Ви благодаримъ прѣмногo и Ви остановаме задлъжени за искреннѣ-тѣ Ви помысль, коѣто показвате камъ насъ пріятелскы.

№ 18 – Благодарно ся отговаряме на ваше честно писмо отъ 3. прѣстаналый, и ся радваме, като начнѣхѣ да ни посѣщавать пріятеле-ти съ порѣчанія-та си, които искрено и незабавно ще да изпълняваме.

№ 19 – Жѣлаемъ съ Господство Ви да направимъ другѣ еднѣ работѣ, съ надеждѣ да ся ползуваме нѣчто, та ако обычяте, и ако намѣрите добрѣ Пченицѣ, купете до 3000 Кила за съдружескѣ смѣткѣ напoлу, и ѣ испратете прѣзь Бургазѣ, чрезъ рѣченый пріятель, комуто и заповѣдайте да ѣ прѣпрати до насъ, и остановаме въ надеждѣ за скорый Вы отговорѣ.

№ 20 – Безъ друго нѣчто достойно-забѣлѣжително, Вы поздравляваме и жѣлаемъ по-скоричко да ни подновите заповѣди-ты си.

Като обобщение може да се изведе тезата, че типичното разположение на сложните смесени изречения е същинската част на писмото. В масовия случай те съдържат най-малко две главни изречения, свързани съчинително помежду си, като всяко от тях има поне по едно подчинено изречение. Като цяло в сложната смесена конструкция доминират подчинителните връзки, въвеждащи подчинени (или последователно подчинени) изречения, чрез които значително се усложнява структурата на изречението. Обемът на конструкциите се разширява забележимо и поради широката употреба на етикетни клишета (често обхватът им е едно просто изречение в рамките на сложното смесено). Високата честотност на подчинителното свързване е поредният фактор, който има отношение и дава основание да се говори за засиленото присъствие на сложните смесени изречения като закономерен белег на формирация се административно-делови стил през Възраждането.

Високата фреквентност на сложните смесени изречения в „Книга за писма“ от братята Стоян и Христо Караминкови свидетелства за

ускорени процеси на изкристализиране на идеята за това, как трябва да функционират синтактичните норми през 50-те години на 19. век. Въпреки липсата на филологическо образование авторите успяват да уловят изискванията на епохата и да съобразят с тях езика на обсъждания писмовник: необходимо е осъвременяване на писмената реч, за да бъде адекватна на потребностите на времето, в което се гради новобългарската книжовноезикова норма.

ЛИТЕРАТУРА

- Бъркалова, Колева-Костова 2021:** Бъркалова, П., Колева-Костова, К. За природата и дефинирането на сложното смесено изречение. [Barkalova, P., Koleva-Kostova, K. Za prirodata i definiraneto na slozhното smeseno izrechenie.] // Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021). Т. 2. Светла Коева, Максим Стаменов (съст.). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, 49 – 59. <<https://ibl.bas.bg/mezhdunarodna-godishna-konferentsiya-na-instituta-za-balgarski-ezik-vprof-lyubomir-andreytchin-v-2021/>>.
- Вачкова 2020:** Вачкова, К. За дистанционната „разговорка“ на българите през Възраждането. [Vachkova, K. Za distantsionnata „razgovorka“ na balgarite prez Vazrazhdaneto.] // Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“ – Филология. Т. 58, кн. 1, сб. А. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2020, 48 – 58.
- ГСБКЕ 1983:** Граматика на съвременния български книжовен език. Том. 3. Синтаксис. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom. 3. Sintaksis.] София, 1983. Изд. на БАН.
- Иванова 2020:** Иванова, Д. За писмовниците от 30-те години на XIX век и за техните автори. [Ivanova, D. Za pismovnitsite ot 30-te godini na XIX vek i za tehните avtori.] // Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“ – Филология. Т. 58, кн. 1, сб. А. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2020, 24 – 36.
- Иванова 2021:** Иванова, Д. „Модерните науки“ на новото време: „Писменник общеполезен“ на Христки Павлович (1835). [Ivanova, D. „Modernite nauki“ na novoto vreme: „Pismennik obshtepolezen“ na Hristaki Pavlovich (1835).] // *Slovanské a slavistické reflexe. Sborník k životnímu jubileu profesorky Hany Gladkové*. Ginka Bakärdžieva, Markus Giger, Kateřina Lah (edd.). Pavel Mervart, 2021, 123 – 135.
- Николова 2019:** Николова, Н. „Книга за писма“ от Стоян и Христо Караминкови – образец за търговска кореспонденция от 1850 г.

[Nikolova, N. „Kniga za pisma“ ot Stoyan i Hristo Karaminkovi – obrazets za targovska korespondentsiya ot 1850 g.] // Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 14 – 15 май 2019 г.). Ваня Мичева, Диана Благоева, Сия Колковска, Татяна Александрова, Христина Дейкова (отг. ред.). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2019, 146 – 152 <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/05/Sbornik-s-Dokladi_kor.-I-restr.pdf>

Николова 2021: Николова, Н. „Вашето честно писмо“ или за етикета в „Книга за писма“ от братя Ст. и Хр. Караминкови, 1850 г. [Nikolova, N. „Vasheto chestno pismo“ ili za etiketa v „Kniga za pisma“ ot bratya St. i Hr. Karaminkovi, 1850 g.] // Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021 г.). Том 2. Светла Коева, Максим Стаменов (съст.). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2021, 86 – 92. <<https://ibl.bas.bg/mezhdunarodna-godishna-konferentsiya-na-instituta-za-balgarski-ezik-vprof-lyubomir-andreytchinv-2021/>>

Нончева и др. 2017: Нончева, В., Бъркалова, П., Иванов, Ал., Чавдаров, Вл. Статистически изводи за количествени характеристики на сложното смесено изречение в българския език. [Noncheva, V., Barkalova, P., Ivanov, Al., Chavdarov, Vl. Statisticheski izvodi za kolichestveni harakteristiki na slozhnoto smeseno izrechenie v balgarskiya ezik.] // Доклади от X Национална конференция „Образованието и изследванията в информационното общество“. Асоциация „Развитие на информационното общество“, Пловдив, 2017, 121 – 127.

Салим-Ахмед 2020: Салим-Ахмед, М. Един образец на османската делова кореспонденция: „Турско-български писмовник“ от XIX век. [Salim-Ahmed, M. Edin obrazets na osmanskata delova korespondentsiya: „Tursko-bulgarski pismovnik“ ot XIX vek.] // Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Факултет по хуманитарни науки, том XXXI А, Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2020, 169 – 184.